

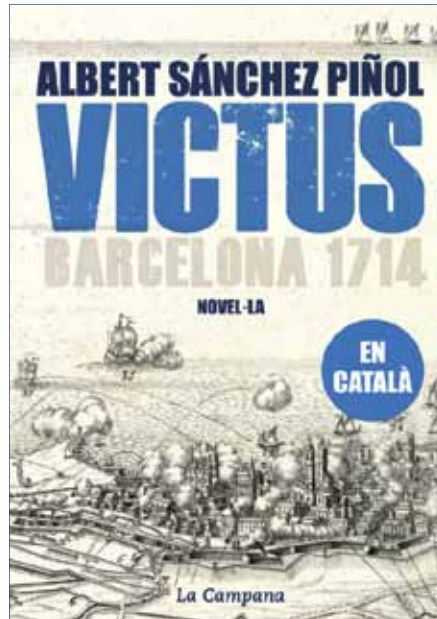
Victus: la traducció de les expressions col·loquials i del llenguatge groller

JAUME SALVANYÀ <JSALVANYA@GMAIL.COM>

L'octubre del 2012, Albert Sánchez Piñol publicava la novel·la *Victus* en castellà. Uns mesos més tard, l'abril del 2013, el llibre sortia traduït al català per Xavier Pàmies. La feina de traducció no devia ser gens fàcil, perquè es plantejaven molts problemes: l'extensió de l'obra (un totxo de 600 pàgines), les detallades descripcions d'enginyeria militar amb abundants tecnicismes, l'ús d'un llenguatge col·loquial i de vegades estripat amb girs sovint sense un equivalent clar, l'adaptació de passatges complicats¹, etcètera. Tot i aquests entrebancs, i si hi afegim el poc temps i les presses constants amb què sol haver de treballar un traductor, el resultat final és prou reeixit.

En aquest article em centro en el llenguatge col·loquial i groller que es fa present al llarg de tota la novel·la. De fet, el mateix traductor en parla en una entrevista feta per Vilaweb titulada «Xavier Pàmies, trobant el to de "Victus"» (<http://www.vilaweb.cat/noticia/4096832/20130319/xavier-pamies-troba-to-victus.html>). Pàmies explica que una de les dificultats amb què va topar va ser haver de trobar «el to, entre col·loquial i vulgar, que fa servir Sánchez Piñol», i ens ofereix una mostra de solucions concretes que va adoptar. Aquí en dono d'altres que no esmenta ell en aquesta entrevista (les pàgines entre parèntesis són de la primera edició de la versió catalana, que solen correspondre's amb les de la setena edició castellana).

1. Per exemple, l'adaptació del malnom d'un capítol, que passa de *Miérdez* en l'original a *Merdís* en la versió catalana. Això implicava adaptar també l'explicació que es donava: «en los apellidos de origen castellano la terminación "ez" significa "hijo de"» passa a «als cognoms catalans d'origen castellà la terminació "is" significa "fill de"» (p. 384).

D'entrada, constato que en la traducció no hi ha censura ni es rebaixa el to del llenguatge; al contrari, en algun cas fins i tot és més contundent: «ya se te debe poner dura» = «ja se't deu posar dura» (p. 54); «el jodido ejército» = «el collons d'exèrcit» (p. 274); «vaya mierda de grado» = «quina merda de grau» (p. 333); «una jodida mula» = «un coi de mula» (p. 290); «¡Qué violencia ni qué leches!» = «Què violència ni què punyetes!» (p. 323); «¡Ahora vienen a lamernos el culo!» = «Ara vénen a llepar-nos el cul!» (p. 355); «ya me estaba hinchando las pelotas» = «ja em començava a inflar els collons» (p. 373); «¡Jodeos, hijos de puta!» = «Foteu-vos, fills de puta!» (p. 503).

a) Traduccions satisfactòries que mantenen el to col·loquial

- «Y luego, cuando le pareció bien, adiós muy buenas» = «I després, quan li va semblar bé, passi-ho bé i moltes gràcies» (p. 307); «Mi

trinchera había podido engañar, con dificultades, a un Tres Puntos como Verboom. Pero si Dupuy-Vauban, un Siete Puntos, la analizaba a fondo, adiós muy buenas» = «... Però si en Dupuy-Vauban, un Set Punts, l'analtzava a fons, tururut» (p. 473).

- «era un momento inmejorable para ahuecar el ala» = «era un moment immillorable per tocar el dos» (p. 179).
- «cómo conseguí que la espichara» = «com vaig aconseguir que la dinyés» (p. 87); «la espichó con un gorgoteo infeliz» = «la va dinyar amb un barboteig infeliç» (p. 124).
- «para que le echara un polvo» = «perquè li fotés un clau» (p. 125); «Después de un buen polvo todo el mundo está de buen humor» = «Després d'un bon clau tothom està de bon humor» (p. 211).
- «Iba a soltarles un sopapo de despedida» = «Estava a punt de clavar-los un ventallot de comiat» (p. 183).
- «el fregado más grande del siglo» = «el merder més gran del segle» (p. 125).
- «¡No me importa la admiración de ese engendro!» = «Tant se me'n dona l'admiració d'aquest monstre!» (p. 91); «un engendro de la naturaleza» = «un esguerro de la naturalesa» (p. 123); «un engendro llamado política de guerra» = «un monstre anomenat política de guerra» (p. 407).
- «para que no se me notara el pito tieso» = «perquè no se'm notés la tita dreta» (p. 36); «Cuando ya tenía el pito bien ordeñado» = «Quan ja tenia la tita ben munyida» (p. 60).
- «la polla» = «la cigala» (p. 30).
- «un mozo con una buena tranca» = «un mosso amb una bona cigala» (p. 125).

- «el *más beodo*» = «el *que anava més trompa*» (p. 354).
- «esos dos *empollones*» = «aquelles dues *rates de biblioteca*» (p. 22).
- «*lo jodía todo*» = «*ho fotia tot enlaira*» (p. 477).
- «*¡Me cago en la leche*, atacad de una vez!» = «*Mecagon dena*, ataqueu d'una vegada!» (p. 482).
- Els diferents sinònims col·loquials per a designar les prostitutes mantenen la variació en la versió catalana: *fulana* = *meuca* (p. 203); *ramera* = *dona de mala vida* (p. 203); *furcia* = *mala pècora* (p. 212); *pelandusca* = *bagassa* (p. 250).

És cert que moltes d'aquestes expressions són en el diccionari bilingüe d'Enciclopèdia Catalana; però, com veurem a continuació, en algun cas el mot original en castellà no hi figura o bé les solucions que dona no acaben de ser adequades pel context, i en aquest cas el traductor ha hagut de fer més aviat d'entèrpret:

- «Bueno, basta de *chocherías*» = «Va, ja n'hi ha prou de *repapiejar*» (p. 351). *Chochería* no apareix en el diccionari bilingüe.
- «Yo solamente era un crío *respondón*» = «Jo només era un nen *impertinent*» (p. 276). Les solucions del diccionari per a *respondón* són *replicaire*, *replicador*.
- «Fue lo único que hizo bien, *ese fardo humano*» = «Va ser l'única cosa que va fer ben feta, *aquella carronya humana*» (p. 411); «Carlos II de España [...], un *fardo* babeante que...» = «Carles II d'Espanya [...], un *mamarratxo* bavós...» (p. 123). La traducció literal de *fardo* és *fadell*.
- «tenía que soportar sus entusiasmos y sus *pedorretas* mentales sobre la piedra filosofal» = «havia de suportar els seus entusiasmes i les seves *diarrees* mentals sobre la pedra filosofal» (p. 77). Una *pedorreta* és un 'pet [fet] amb la boca', però en aquest context el traductor ha hagut de buscar una alternativa més imaginativa.

- «con mi carácter *buscón*, no tuvo ninguna duda de que habría integrado la primera fila de los apedreadores» = «amb el meu caràcter *busca-raons*, no va tenir cap dubte que hauria integrat la primera fila dels apedregadors» (p. 203). El diccionari tradueix *buscón* per *cercadador* o bé *pispa*, *garrepa*, que no s'ajusten al context.

b) Traduccions que perden el to col·loquial

De vegades les solucions adoptades en la traducció abandonen el to col·loquial. En els dos primers exemples que vénen a continuació no hi veig alternativa; en els següents crec que es podria haver mantingut aquest to col·loquial, tot i que en algun cas hauria comportat ser una mica transgressor:

- «como mercenario de Francia, nunca dejaría de ser un *segundón*» = «com a mercenari de França, no deixaria de ser mai un *personatge de segona fila*» (p. 488).
- «Una noche los mayores de la escuela *pillamos* una borrachera de escándalo» = «Una nit, els grans de l'escola *vam agafar* una borratxera d'escàndol» (p. 15). Sí que té equivalents col·loquials *borratxera* (*pet*, *bufa*, *merda*, *turca*, etc.), però no el verb *pillar* en aquest context.
- «*hubo un soplo*, o dio la casualidad de que la noche anterior les llegaron refuerzos» = «*hi ha hagut una delació*, o casualment la nit anterior els van arribar reforços» (p. 391). S'hauria estat més fidel al to col·loquial dient, per exemple, «*algú va piular*» o «*algú va xerrar més del compte*» o «*algú se'n va anar de la boca*».
- «Os pensáis que el mundo se reduce a chocolatadas y *jodiendas*. ¡Idiotas!» = «Us penseu que el món es redueix a xocolatades i *orgies*. Idiotes!» (p. 230). Es podria haver optat per *cardar* (o *follar*) o per *cardamenta*, amb el sufix col·loquial *-menta* (de fet, una *jodienda* no ha de ser necessàriament una *orgia*): «Us penseu que el món es redueix a xocolatades i *a cardamentes*. Idiotes!»

- «Al principio fue un *engorro*» = «Al principi va ser una *incomoditat*» (p. 215). Una alternativa hauria estat *murga* o *merder*, o, en una opció més agosarada, *conyàs*.
- «Mi superior nominal como jefe de ingenieros era un tal Santa Cruz, un *enchufado* de los felpudos rojos» = «El meu superior nominal com a cap d'enginyers era un tal Santa Cruz, un *recomanat* dels pendons vermells» (p. 351). S'hauria pogut optar per l'opció *enxufat*, recollida pel *Diccionario complementari del català normatiu* i per l'ésAdir.
- «la política *le importaba un pimiento*» = «la política *no li feia fred ni calor*» (p. 478). Potser s'hi hauria adequat més «*li importava un rave*», expressió no recollida pel DIEC2 però sí pel *Diccionario de sinónimos de frases fetes*. De fet, en altres passatges semblants s'opta per expressions més pròximes al to original: «*le importaba un pito*» = «*tant se li'n fotia*» (p. 469); «tu opinión *importa un carajo*» = «la teva opinió *se me'n refot*» (p. 307).
- «Hacia cuatro días que habían llegado y ya se habían hecho famosos por *lo derrochones que eran* en tabernas y burdeles» = «... i ja s'havien fet famosos per *com eren de pròdigs* a les tavernes i els bordells» (p. 360-361). Es podria haver mantingut el to una mica més col·loquial dient, per exemple: «... i ja s'havien fet famosos per *rebotar-s'ho tot* a les tavernes i els bordells». En qualsevol cas, el verb *malgastar* («per *com malgastaven*») segurament s'hauria acostat més al registre original que no pas *pròdig*.

c) Traduccions poc satisfactòries

En algun cas puntual, la forma per la qual s'ha optat en la traducció trobo que no és adequada. Concretament:

- «Es más propio de un *chupapollas* como Voltaire» = «És més propi d'un *cretí* com en Voltaire» (p. 14); «*¡Pero el chupapollas de Voltaire nunca lo entendió!*» = «Però el *cretí*

d'en Voltaire no ho va entendre mai!» (p. 410). No em sembla que un *chupapollas* sigui un *cretí*, sinó que és més aviat una forma despectiva per a qualificar Voltaire d'homosexual o bé d'adulador. Una possible opció hauria estat *menjacigales*.

- «Creí que me daba un *patatús*» = «Em vaig pensar que em venia un *tropell*» (p. 352). Avui dia *tropell* és una paraula poc utilitzada, i trobo que en la narració queda postissa. És veritat que és la solució del diccionari bilingüe, però em semblen més naturals expressions com *agafar un atac* o *agafar alguna cosa*. Fins i tot *patatús* mateix, recollit pel DCVB, podria haver estat una bona solució.
- «el doble de lo que pagaba a los *mamones* de los carmelitas» = «el doble del que pagava als *fantasmes* dels carmelites» (p. 54); «¡Andando, *mamón* de trinchera!» = «Tira, *fantasma* de trinxa!» (p. 208). Ni el significat ni el grau despectiu d'aquests insults no són comparables: *mamón* és un insult aplicat a algú menyspreable que s'aprofita de les coses, i és més fort i més desqualificatiu que no pas *fantasma*, que és més aviat un fatxenda. Cal dir que el diccionari bilingüe no recull *mamón* com a insult i, per tant, no fa cap proposta de traducció. Algunes de les opcions podrien haver estat *desgraciat*, *miserable*, *canalla* (fins i tot *sangonera* per al primer exemple).

d) Formes satisfactòries que haurien d'entrar en el DIEC

Unes quantes paraules, significats i expressions que s'utilitzen en la traducció del llibre no consten en el DIEC2 (algunes sí que estan registrades en altres obres). Considero que, per l'extensió del seu ús, haurien de tenir entrada en el diccionari normatiu:

- *Tirar-se (algú)* 'cardar-hi': «corria cap a caseta, "reina, ja sóc aquí", *se la tirava* i tornava al combat» (p. 140); «Havia vingut a *tirar-me-la* i *me la vaig tirar*» (p. 211). Aquest significat consta en el *Gran Diccionari de la llengua catalana* (GDLC), en el

Diccionari d'ús dels verbs catalans (DUVC) i al *Gran Diccionari 62 de la llengua catalana* (GD62).

- *Rotllo* 'llauna': «era un *rotllo*» (p. 35). Aquest significat consta en el GDLC.
- *D'una tacada* 'd'un sol cop': «*d'una tacada* liquidarien dos objectius històrics» (p. 124).
- *Palmar-la* 'morir': «era obvi que [...] *la palmaria* sense haver tingut fills» (p. 124). Aquest mot consta en el GD62.
- *Gavatxo* (el DIEC2 només recull la forma *gavatx*): «¡I aquest *gavatxo*? ¿Què collons vol?» (p. 177). Aquest mot consta en el GD62.
- «¡Esto lo arreglo yo en un *plis plas!*» = «Això ho arreglo jo *amb un pim pam!*» (p. 235). Aquesta expressió figura en el *Diccionari de sinònims de frases fetes*, amb la forma en un *pim-pam*.

En aquest sentit, trobo que en algun cas la traducció hauria pogut anar una mica més enllà i apostar per altres solucions que no trobem en el diccionari. Per exemple:

- S'ha optat per evitar gairebé sistemàticament l'ús de *tonto* i derivats: «¡qué *tonto* eres!» = «que *encantat* que ets!» (p. 278); «el *tonto* del pueblo» = «el *curtet* del poble» (p. 372); «para ayudar a su *tontísimo* nieto» = «per ajudar el seu *obtusíssim* nét» (p. 275); «*tontaina*» = «*gamarús*» (p. 269); «pandilla de *atontados*» = «colla de *beneïts*» (p. 375); «¡El que no sabe nada eres tú, *atontado!*» = «Qui no sap res ets tu, *burro!*» (p. 467).

Si s'hagués optat per fer servir *tonto* —en detecto un cas, a la pàgina 270: «quina pregunta més *tonta*»—, s'hauria evitat alguna solució que potser no fa perdre col·loquialitat però sí que és més contundent que no pas l'original: «El único debate es saber si para sus súbditos es mejor que los gobierne un *tonto del culo* o un hijo de puta» = «L'únic debat és saber si per als seus súbdits és millor que els governi un *deficient mental* o un fill de puta» (p. 124);

«¡Lo que necesitamos son más cojones y menos mantecosos, *tonto del culo!*» = «El que necessitem són més collons i menys cagats, *subnormal!*» (p. 316).

- *Papanates*. Tot i que la traducció de «hacer el *papanatas*» per «fer el *poca-solta*» (p. 56) ja és bona, es podria haver optat per mantenir *papanates*, un mot registrat pel DCVB.
- *Ventilar-se* 'cruspir-se' i 'matar'. Aquests sentits no queden recollits en cap diccionari, però segurament haurien estat una bona solució en un cas com «Roger de Llúria *se cepilló* a cien mil turcos en tres desayunos», que es tradueix per «Roger de Llúria *va pelar* cent mil turcs en tres matins» (p. 451). Fixem-nos que en aquest cas la traducció ha comportat el canvi de *desayunos* per *matins*; si s'hagués fet servir *ventilar-se*, no hauria calgut fer aquest canvi: «Roger de Llúria *es va ventilar* cent mil turcs en tres esmorzars».
- Els casos ja vistos de *patatús*, i, de passada, també *importar un rave* i, potser, *conyàs*.

Conclusions

La traducció al català de *Victus* manté i adapta d'una manera adequada el llenguatge col·loquial utilitzat en la versió castellana, tot i que en algun cas s'allunya del to informal de l'original. El text podria haver resultat força transgressor, però el traductor intenta cenyir-se al lèxic recollit en el diccionari normatiu. De tota manera, algunes solucions adoptades en la traducció —i d'altres que s'hi haurien pogut fer servir— palesen certes llacunes en el DIEC2. ♦

Xavier Pàmies, trobant el to de «Victus» <http://www.vilaweb.cat/noticia/4096832/20130319/xavier-pamies-trobant-to-victus.html>